
Anna NIZIOŁ
Uniwersytet Rzeszowski

WYCIECZKI SZKOLNE JAKO FORMA TURYSTYCZNEJ DZIAŁALNOŚCI W ŚWIETLE OBOWIĄZUJĄCYCH PRZEPISÓW Z UWZGLĘDNIENIEM WALORÓW TURYSTYCZNYCH POGÓRZA DYNOWSKIEGO

Streszczenie

Turystyka szkolna jest bardzo ważną sferą działalności placówek oświatowych. Poprzez turystykę i krajoznawstwo szkoły istotnie mogą wspierać edukację i wychowanie swoich podopiecznych. Głównym celem opracowania jest wykazanie ważnej roli wycieczek szkolnych w procesie edukacyjno-wychowawczym, a także przybliżenie aktualnie obowiązujących zagadnień prawnych, regulujących kwestie organizowania turystyki i krajoznawstwa przez placówki oświatowe. Ponadto przedstawiono kilka propozycji wycieczek szkolnych z wykorzystaniem walorów turystycznych Pogórza Dynowskiego. Udowodniono tezę, że ten mezoregion, dzięki różnorodnym walorom turystycznym, okazuje się być dogodnym obszarem do realizacji wszelkich form wycieczek szkolnych. Rozdział ma charakter przeglądowy. Zastosowano w nim głównie metodę Desk Research, obejmującą weryfikację danych pozyskanych ze źródeł ogólnodostępnych zastanych (głównie opracowania zwarte, monografie, przewodniki, akty prawne oraz źródła internetowe – Web Research), dokonano ich przeglądu i uporządkowania.

Słowa kluczowe: wycieczki szkolne, prawo, turystyka, Pogórze Dynowskie

SCHOOL TRIPS AS A FORM OF TOURIST ACTIVITY IN THE LIGHT OF THE APPLICABLE REGULATIONS WITH REGARD TO THE TOURIST VALUES OF THE DYNOWSKIE FOOTHILLS

Summary

School tourism is a very important sphere of activity of educational institutions. Schools can significantly support the education of their pupils through tourism and sightseeing. The

main purpose of the study is to indicate the important role of school trips in the educational process, as well as to present the current law in the field of organizing tourism and sightseeing by educational institutions. In addition, there were several suggestions for school trips using the tourist attractions of the Dynowskie Foothills. It has been proved that this mezoregion, thanks to various tourist values, turns out to be a convenient area for carrying out all forms of school trips. It is a review article, in which the Desk Research method was mainly used, which included verification of data from publicly available existing sources (mainly books, monographs, guidebooks, legal acts and the Internet – Web Research), the data was reviewed and ordered.

Keywords: school trips, law, tourism, Dynowskie Foothills

1. Wprowadzenie

Turystyka jest jedną z najbardziej atrakcyjnych form spędzania czasu wolnego, która zaspokaja liczne potrzeby jej uczestników, takie jak odkrywanie nieznanymi miejsc, poszerzanie wiedzy, kontakt z innymi środowiskami czy rozwijanie zainteresowań. W literaturze pojęcie „turystyka” bywa różnie definiowane, m.in. jako zamierzona, celowo dobrana do potrzeb człowieka aktywność ruchowa [Łobożewicz 2001, s. 13–20], jak również forma wędrówki ludzi, wytwarzająca zespół określonych stosunków społeczno-kulturowych [Przeclawski 1997, s. 31]. Według *Słownika wyrazów obcych* [1980, s. 784] jest to „forma czynnego wypoczynku realizowana przez odbywanie wycieczek pieszych, kajakowych, narciarskich, samochodowych lub innych, łącząca cele poznawcze z elementami sportu”.

Niezależnie od sposobu definiowania turystyki należy przypisać jej szczególną rolę w zakresie edukacji i wychowania dzieci i młodzieży. Realizacja jej różnych form jest okazją do przekazania młodym uczestnikom wiedzy i umiejętności z wielu dziedzin, chociażby z historii, biologii, geografii czy wychowania fizycznego. Może również wpływać na pozytywną motywację do podejmowania działań, kształtować postawy aktywne, twórcze, samodzielne. Pozwala na lepsze poznanie swego miejsca zamieszkania, najbliższej okolicy, regionu i innych części kraju, ale także zagranicy. Zdaniem Toczek-Werner [2007, s. 30] wielokierunkowe oddziaływanie turystyki pełni ważną rolę w kształceniu i wychowaniu młodzieży, w połączeniu rozwoju psychofizycznego ucznia z działalnością poznawczą i wychowawczą. Jako forma kształcenia, turystyka utrwała poznane wartości, wiedzę i umiejętności oraz wyzwala pozytywne emocje.

Celem rozdziału jest wykazanie ważnej roli wycieczek szkolnych w procesie edukacyjno-wychowawczym, a także przybliżenie aktualnie obowiązujących zagadnień prawnych, regulujących kwestie organizowania turystyki i krajoznawstwa przez placówki oświatowe. Przedstawiono również kilka propozycji wycieczek szkolnych z wykorzystaniem walorów turystycznych Pogórza Dynowskiego.

2. Rola wycieczek szkolnych

Za podstawową formę turystycznej działalności z udziałem dzieci i młodzieży uznaje się wycieczki szkolne, głównie ze względu na ich szczególną rolę edukacyjną i wychowawczą. Wielu współczesnych pedagogów traktuje wycieczki szkolne jako najważniejsze formy pracy z uczniem i umieszcza w hierarchii ważności metod edukacyjno-wychowawczych tuż za typową lekcją szkolną. Według Janowskiego [2003, s. 59] wycieczki szkolne to ważny proces dydaktyczno-wychowawczy zapewniający lepsze poznanie przez uczniów środowiska naturalnego oraz walorów historyczno-kulturowych, a w opinii Drogosz [2009, s. 110] wycieczka szkolna to „celowe i zorganizowane wyjście w naturalne środowisko przyrodnicze lub społeczne”. Ponadto, wycieczka kreuje warunki rozwoju, zdolności postrzegania, poprawiania wyobraźni i myślenia, zestawienia osiągniętej wiedzy z rzeczywistością i do utrwalenia tej wiedzy. Dla młodych ludzi, ciekawych świata jest szansą na przeżycie przygody, spotkania z nieznanym, pozwala zaspokoić potrzebę kontaktów towarzyskich i wypoczynku, zmiany środowiska przestrzennego i społecznego, odprężenia psychicznego, nawiązania nowego typu stosunków społecznych [Gordon 2003, s. 37].

Korzyści z udziału w wycieczkach szkolnych nabierają jeszcze większego znaczenia w kontekście współczesnego stylu życia, preferowanego przez wiele młodych osób. Niestety, dominują w nim bierne formy spędzania czasu wolnego i niezdrowe odżywianie. Nie sprzyjają temu postęp technologiczny i coraz większe wymagania edukacyjne w stosunku do dzieci i młodzieży. Według Denka [1997, s. 23] „wśród młodzieży obserwujemy rozszerzający się proces hipokinezy, czyli bardzo szkodliwego ograniczenia ludzkiej aktywności ruchowej”. Zaleca on, aby niedobór ruchu uzupełniać świadomie poprzez uczestnictwo w turystyce.

3. Przepisy prawne w zakresie turystyki szkolnej

Wycieczki szkolne mogą mieć różne formy i służyć realizacji wielu celów. W świetle obowiązujących przepisów [Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 25 maja 2018 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania przez publiczne przedszkola, szkoły i placówki krajoznawstwa i turystyki (Dz.U. poz. 1055)] można wskazać trzy podstawowe formy krajoznawstwa i turystyki organizowane przez placówki oświatowe:

- ◆ wycieczki przedmiotowe – inicjowane i realizowane przez nauczycieli w celu uzupełnienia programu wychowania przedszkolnego albo programu nauczania w ramach jednego lub kilku przedmiotów,
- ◆ wycieczki krajoznawczo-turystyczne o charakterze interdyscyplinarnym, w których udział nie wymaga od uczniów przygotowania kondycyjnego i umiejętności posługiwania się specjalistycznym sprzętem, organizowanych w celu nabywania wiedzy o otaczającym środowisku i umiejętności zastosowania tej wiedzy w praktyce,

- ◆ specjalistyczne wycieczki krajoznawczo-turystyczne, w których udział wymaga od uczniów przygotowania kondycyjnego, sprawnościowego i umiejętności posługiwania się specjalistycznym sprzętem, a program wycieczki przewiduje intensywną aktywność turystyczną, fizyczną lub długodystansowość na szlakach turystycznych – zwanych dalej „wycieczkami”.

Ważne, aby każda forma zakładała realizację określonych celów, posiadała przemyślany program i była dostosowana do potrzeb i możliwości uczestników. Szczególną uwagę powinno się przywiązywać do metodyki organizowania wycieczek i zajęć terenowych uwzględniających nowe zalecenia, według których pedagodzy są zobowiązani w większym stopniu zwracać uwagę na problematykę wychowawczą, pracę zespołową, blokowe nauczanie, edukację ekologiczną, zdrowotną i współpracę ze środowiskiem lokalnym [Kugejko 2015, s. 152]. Warto, aby nauczyciele angażowali uczniów do wspólnego opracowywania programów, pozostałej dokumentacji oraz wyznaczali im szczególne role podczas wycieczki.

Jak uważa Błażejczyk [2008, s. 13–21], „im bardziej organizacja wycieczki, trasa i program, a także wymagania wychowawcze stawiane młodzieży są przez nią akceptowane, tym większy i lepszy pożytek płynący z udziału w takiej wycieczce i tym bardziej znaczący jest wpływ na kształtowanie się postaw dociekliwości poznawczej”.

W przypadku wycieczek szkolnych należy pamiętać, aby w ich organizowaniu bezwzględnie kierować się stosownymi aktami prawnymi. W ostatnim czasie przepisy w tym zakresie uległy zmianom.

Od 2 czerwca 2018 roku obowiązują nowe regulacje dotyczące wycieczek szkolnych. W zależności od rodzaju placówki należy wskazać dwa równoległe obowiązujące rozporządzenia:

1. Rozporządzenie MENiS z 8 listopada 2001 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania przez publiczne przedszkola, szkoły i placówki krajoznawstwa i turystyki.
2. Rozporządzenie MEN z 25 maja 2018 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania przez publiczne przedszkola, szkoły i placówki krajoznawstwa i turystyki obowiązuje w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach wymienionych w ustawie Prawo oświatowe, czyli w szkołach powstałych po reformie ustroju szkolnego.

Oprócz wymienionych rozporządzeń obowiązuje wiele innych aktów normatywnych mających związek z organizacją wycieczek szkolnych, wśród których można wskazać m.in. Ustawę z 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe (Dz.U. z 2018 r. poz. 996 ze zm.) – art. 68 ust. 5, Ustawę z dnia 24 listopada 2017 r. o imprezach turystycznych i powiązanych usługach turystycznych (Dz.U. z 2017 r., poz. 2361), Ustawę z dnia 18 sierpnia 2011 r. o bezpieczeństwie i ratownictwie w górach i na zorganizowanych terenach narciarskich (Dz.U. z 2011 r., poz. 1241), Ustawę z dnia 18 sierpnia 2011 r. o bezpieczeństwie osób przebywających na obszarach wodnych (Dz.U. z 2011 r., poz. 1240), Ustawę z dnia 20

czerwca 1997 r. Prawo o ruchu drogowym (Dz.U. z 2018 r., poz. 957) czy też Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 6 maja 1997 r. w sprawie warunków bezpieczeństwa osób przebywających w górach, pływających, kąpiących się i uprawiających sporty wodne (Dz.U. z 1997 r. Nr 57, poz. 385).

Przepisy regulowane ustawami i rozporządzeniami są względem siebie komplementarne i w poszukiwaniu stosownych informacji należy sięgać do pokrewnych aktów.

Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na najważniejsze zmiany, jakie wprowadziło nowe rozporządzenie MEN z 25 maja 2018 r. Nowe regulacje dotyczą m.in. doboru kadry wycieczki. Zgodnie z § 9 ust. 1 nowego rozporządzenia dyrektor szkoły wyznacza kierownika wycieczki szkolnej i opiekunów. Według najnowszych przepisów, od roku szkolnego 2018/2019 funkcję kierownika może sprawować wyłącznie pracownik pedagogiczny szkoły. Tym samym zrezygnowano z możliwości powierzenia tej funkcji innej osobie niebędącej pracownikiem pedagogicznym szkoły, uznając, że „pracownik pedagogiczny szkoły ze względu na specyfikę swojej pracy i realizowanych zadań dydaktycznych, wychowawczych i opiekuńczych posiada wystarczające kompetencje, umiejętności i doświadczenie zawodowe do sprawowania prawidłowej i odpowiedzialnej opieki nad uczniami” [Winczewska, <https://www.portaloswiatowy>, dostęp: 24.07.2019].

Ponadto, nauczyciel mający sprawować funkcję kierownika wycieczki, nie jest zobowiązany do ukończenia kursu kierowników wycieczek szkolnych. Wyjątek stanowią specjalistyczne wycieczki krajoznawczo-turystyczne, w przypadku których kierownik i opiekunowie wycieczki są zobowiązani posiadać udokumentowane przygotowanie zapewniające bezpieczną realizację programu wycieczki (§ 9 rozporządzenia MEN z 25 maja 2018 r.).

Nowe regulacje zmieniły częściowo zakres obowiązków kierownika wycieczki szkolnej w zakresie:

- ◆ zapewnienia warunków do pełnej realizacji programu wycieczki i przestrzegania jej regulaminu oraz sprawowania nadzoru w tym zakresie,
- ◆ nadzorowania zaopatrzenia uczniów i opiekunów wycieczki w odpowiedni sprzęt, wyposażenie oraz apteczkę pierwszej pomocy,
- ◆ dokonania podsumowania, oceny i rozliczenia finansowego wycieczki po jej zakończeniu i informowania o tym dyrektora szkoły i rodziców, w formie i terminie przyjętych w danej szkole.

Dyrektor szkoły wyznacza również opiekunów wycieczki spośród pracowników pedagogicznych szkoły. Jednakże w zależności od celu i programu wycieczki opiekunem wycieczki może być także osoba niebędąca pracownikiem pedagogicznym szkoły, wyznaczona przez dyrektora szkoły (§ 9 ust. 2). Obowiązkowo taka osoba powinna zostać zweryfikowana w Rejestrze Sprawców Przystępstw na Tle Seksualnym z dostępem ograniczonym.

W organizacji wycieczek szkolnych istotnym aspektem, oprócz doboru kadry, jest również kwestia finansowania takich przedsięwzięć. Według nowo obowiązującego rozporządzenia MEN to kierownik wycieczki ma dysponować środkami

finansowymi i decydować o ich wydatkowaniu na cele organizacyjne wycieczki. Nie określono jednakże źródeł i sposobu pozyskiwania środków na wycieczkę. Rozwiązania w tym zakresie wynikają z odrębnych przepisów. Na podstawie art. 84 ust. 6 w związku z art. 80 ust. 3 Ustawy – Prawo oświatowe, organizowanie dla uczniów różnorodnych form krajoznawstwa i turystyki może być wspierane przez radę rodziców z gromadzonych funduszy z dobrowolnych składek rodziców oraz z innych źródeł. Oznacza to, że w regulaminie rady rodziców powinny się znaleźć odpowiednie zapisy przewidujące możliwość dokonywania wpłat środków na taki cel, m.in. przez rodziców uczniów [Fidler, <https://www.portaloswiatowy.pl>, dostęp: 24.07.2019].

4. Propozycje wycieczek po Pogórzu Dynowskim

Zdecydowanie Pogórze Dynowskie może być potencjalnym obszarem do planowania i organizowania wycieczek szkolnych. Jest jednym z piękniejszych i ciekawszych terenów województwa podkarpackiego, różnorodnym pod względem geograficznym, społecznym i kulturowym. To obszar niezwykle malowniczy o zróżnicowanej rzeźbie terenu, z bogactwem krajobrazów, ciekawą historią, której śladami są m.in. cenne zbytki architektury sakralnej i dworsko-pałacowej.

Dzięki nasyceniu licznymi walorami turystycznymi teren ten daje szansę na opracowanie ciekawych programów i wytyczenie interesujących tras podróży. Jego oferta edukacyjna zachęca do organizowania wycieczek szkolnych, jak też innych form aktywności.

Pogórze Dynowskiego jest położone pomiędzy dolinami dwóch rzek: Wisłoka (zachodnia granica) i Sanu (wschodnia granica). W południowej części graniczy z Dołami Jasielsko-Sanockimi, a na północy przechodzi w Kotlinę Sandomierską i Roztocze. W przeważającej części stanowi wyrównaną powierzchnię wyżynną, porożcinaną głębokimi dolinami erozyjnymi [Kondracki 2002, s. 440]. W południowo-zachodniej części zaznaczają się wyraźne grzbiety górskie, a najwyższym wzniesieniem jest Sucha Góra (592 m n.p.m.), na której znajduje się Radiowo-Telewizyjne Centrum Nadawcze (RTCN Sucha Góra).

Do najbardziej znanych atrakcji Pogorza Dynowskiego należy zaliczyć rezerwat skałek piaskowcowych Prządki, znajdujący się we wsi Czarnorzeki (na północ od Krosna), oraz ruiny zamku Kamieniec w Odrzykoniu. Oprócz rezerwatu Prządki warto wymienić także inne rezerwaty przyrody, takie jak: Kretówki, Cisy w Malinówce, Brzoza Czarna w Rzeczeku oraz Winna Góra [www.karpaty.turystyka.pl, dostęp: 02.09.2019].

Pogórze Dynowskie słynie również z cennych zabytków sakralnych, wśród których należy wskazać kościoł w Bliznem, datowany na I poł. XV w., jak też kościół w Haczowie z II poł. XV w., obydwa wpisane w 2003 r. na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO [Osip-Pokrywka, Osip-Pokrywka 2014, s. 125–143]. Wśród zabytków kulturowych nie można pominąć Zamku Dubiecko, zbudowanego w drugiej ćwierci XVI w. wraz z przepięknym parkiem z XVI w. Zamek

w Dubiecku jest kojarzony jako miejsce urodzenia Ignacego Krasickiego, poety i publicyisty, biskupa warmińskiego i arcybiskupa gnieźnieńskiego [Podkarpacka Regionalna Organizacja Turystyczna 2015, s. 151].

Zróżnicowanie walorów Pogórza Dynowskiego pozwala na uprawianie różnych form turystyki, m.in. przyrodniczej, kulturowej czy kwalifikowanej. Turyści mogą na tym terenie skorzystać z licznych szlaków pieszych, rowerowych czy kajakowych. Istnieje również szansa przejazdu wyjątkową w skali regionu atrakcją turystyczną, którą jest Przeworska Kolej Wąskotorowa Pogórzanin.

Biorąc pod uwagę potrzeby i zainteresowania dzieci i młodzieży szkolnej, warto zaproponować zorganizowanie wycieczki szkolnej do rezerwatu Prządki im. prof. Henryka Świdzińskiego w połączeniu ze zwiedzaniem Zamku Kamieniec w Odrzykoniu, do ruin którego można przejść z rezerwatu ścieżką przyrodniczą. Może to być zarówno forma wycieczki przedmiotowej, uzupełniająca treści nauczania z przedmiotów takich jak język polski, historia czy przyroda, jak też wycieczka krajoznawczo-turystyczna, niestawiająca większych wymagań kondycyjno-sprawnościowych jej uczestnikom. Miejsca te mogą być ciekawym terenem do penetrowania zarówno przez uczniów szkoły podstawowej, jak i ponadpodstawowej.

Rezerwat Prządki jest położony bezpośrednio przy drodze nr 991 Krosno–Rzeszów. Został utworzony w 1957 roku na pograniczu wsi Czarnorzeki i Korczyzna i zajmuje ok. 14 ha. Główną atrakcją rezerwatu są wychodnie skalne występujące na szczytach wzniesień Pogórza Dynowskiego datowane na 55–35 mln lat temu. Na przestrzeni kilku kilometrów występują aż 23 warstwy nasuniętych na siebie, różnych tworów geologicznych. Najwyżej położony punkt rezerwatu znajduje się na wysokości 520 m n.p.m. Skały są zbudowane z piaskowców ciężkowickich powstałych w okresie eocenu. Upływ czasu i warunki atmosferyczne spowodowały, że przybrały one kształty maczug albo grzybów skalnych [www.zielonepodkarpacie.pl, dostęp: 02.09.2019]. Z kształtem skał wiąże się również ciekawa legenda, według której są nimi zamienione w głązy trzy dziewczęta z Korczyzny. W ten sposób zostały one ukarane za to, że przędły nici na odzież ślubną w dzień świąteczny [Osip-Pokrywka, Osip-Pokrywka 2014, s. 135].

Dwie największe atrakcje Pogórza Dynowskiego: rezerwat przyrody Prządki i zamek Kamieniec łączy ścieżka przyrodniczo-edukacyjna „Prządki–Zamek Kamieniec”. Swoją drogę rozpoczyna z parkingu pod „Prządkami”, gdzie została ustawiona tablica z ogólnymi informacjami o trasie ścieżki oraz wyznaczonych na niej sześciu przystankach, na których umieszczono tablice z interesującymi informacjami na temat przyrody, lasów, prehistorii i geologii. Na trasie można zobaczyć m.in. grodzisko z IX w. i dwa kurhany z cmentarzyska z tego wieku. Długość ścieżki wynosi 1,5 km, a czas przejścia to około 40 minut [www.parkikrosno.pl, dostęp: 02.09.2019].

Wędrówka opisaną ścieżką kończy się w ruinach zamku Kamieniec w Odrzykoniu, który większości osób kojarzy się z miejscem wydarzeń opisanych w *Zemście* Aleksandra Fredry. Został zbudowany na skalistej górze 452 m n.p.m.

w XVI w. przez Kazimierza Wielkiego jako system zamków obronnych. Forteca składała się z tzw. zamku górnego i średniego oraz dwóch podzamczy. W 1530 roku zamek średni należał do rodziny Bonerów, a potem Firlejów, górny do rodziny Skotnickich. Wojska szwedzkie i oddziały Rakoczego zniszczyły zamek, po którym obecnie można podziwiać okazałe ruiny. Z ruin zamku rozciąga się malowniczy widok na Krajobraz Pogórza Dynowskiego. Przy drodze w pobliżu zamku warto zwrócić uwagę na kaplicę Matki Bożej z Lourdes [Osip-Pokrywka, Osip-Pokrywka 2014, s. 136–137].

Kolejną propozycją dla organizatorów wycieczki szkolnej o charakterze krajoznawczo-turystycznym na terenie Pogórza Dynowskiego może być przejazd Przeworską Kolejką Wąskotorową Pogórczanin. Z pewnością taki program wycieczki najbardziej zainteresuje młodszych uczestników, czyli uczniów szkoły podstawowej.

Trasa turystycznego pociągu Pogórczanin wynosi 46 kilometrów. Podróż zaczyna się w Przeworsku, następnie kolejka pokonuje długie i proste odcinki między polami uprawnymi, mijają dwa stalowe mosty za stacją Kańczuga. W Łopuszce Małej przejeżdża obok sztucznego zbiornika, następnie tory biegną wzdłuż drogi łączącej Przeworsk z Dynowem. Za Jawornikiem Polskim podróż przebiega w lesie, potem następuje przejazd przez tunel w Szklarach o długości 602 m – jedyny taki na trasie kolei wąskotorowych w Polsce. W dalszym przebiegu trasa kolejki powoli zjeżdża w dół Doliny Sanu, by ostatecznie zakończyć kurs w Dynowie. Główną atrakcją kolejki jest niewątpliwie sam zabytkowy tabor kolejowy, który, poruszając się na trasie wąskotorowej z Przeworska do Dynowa, zatrzymuje się na dawnych stacjach, umożliwiając korzystanie z różnorodnej infrastruktury turystycznej zlokalizowanej wzdłuż trasy.

Trasa kolejki Pogórczanin jest uznawana za jedną z najpiękniejszych i najbardziej zróżnicowanych w kategorii kolejek wąskotorowych ze względu na ukształtowanie terenu i walory przyrodnicze. Piękne widoki można podziwiać z tzw. wagonów letniaków, które mają dach, lecz są pozbawione szyb. W taborze jest czynny bar, zapewniający turystom wyżywienie podczas trzygodzinnej podróży. Na trasie kolejki znajduje się również karczma „Pod Semaforem” w Bachórczu, słynąca z wysokiej jakości oferty gastronomicznej. Podczas dwugodzinnego postoju w Dynowie turyści mają możliwość skorzystania z wiaty biesiadnej znajdującej się na terenie stacji Pogórczanina z opcją grilla. Dodatkową atrakcją jest korzystanie z infrastruktury wodnej rzeki San – kajaków, rowerów wodnych, kąpieliska, a także przejażdżki bryczką wzdłuż brzegów rzeki [Starostwo Powiatowe w Przeworsku, zgłoszenie do konkursu na Najlepszy Produkt Turystyczny w 2019 r., materiał udostępniony przez Podkarpacką Regionalną Organizację Turystyczną, dostęp: 02.09.2019].

Jeszcze inna propozycja wycieczki szkolnej to spływ kajakowy rzeką San. Organizując spływ, należy pamiętać, że jest to forma specjalistycznej wycieczki krajoznawczo-turystycznej stawiającej wymagania sprawnościowo-kondycyjne, jak również ograniczenia wiekowe względem uczestników.

San jest jedną z najpiękniejszych rzek w Polsce. Liczy 457,8 km długości. Od swych źródeł, aż po wylot z Karpat pod Przemyślem, przepływa w obrębie gór i pogórzy, gdzie tworzy malownicze przełomy. Odcinek rzeki między Zwierzyniem przez Sanok, Tyrawę a Przemyślem o długości 158 km jest najbardziej właściwym do przeprowadzania spływów kajakowych [www.turystyka.wrotapodkarpackie.pl, dostęp: 03.09.2019]. Na tym terenie działają wyspecjalizowani organizatorzy spływów kajakowych, którzy w swojej ofercie posiadają jedno-, dwu-, a nawet wielodniowe spływy, dysponują wypożyczalnią kajaków, dowożą na miejsce startu i odbierają z mety. Trasę można zaplanować, poczynawszy od każdego praktycznie miejsca i pokonać dowolny odcinek.

Korzystając z propozycji zamieszczonej na portalu www.traseo.pl [dostęp: 03.09.2019], spływ można rozpocząć przy moście, niedaleko skansenu w Sanoku. W początkowym odcinku prowadzi on obok punktu poboru wody w Trepczy i dalej mija ujście rzeki Sanoczek, i kolejno po prawej stronie nad skałą, kościółek w Międzybrodziu. Płynąc dalej Doliną Sanu, można podziwiać piękne widoki, jak również liczne gatunki fauny i flory. Następnym, charakterystycznym punktem spływu jest most pomiędzy miejscowościami Mrzygłód–Tyrawa Solna. Za mostem po prawej stronie można zorganizować postój w ośrodku wypoczynkowym Diabla Góra. Dalsza część wyprawy kajakowej stwarza szansę na zwiedzanie zabytków historycznych, m.in. kościółka w Międzybrodziu, Dobrej czy też cerkwi w Uluczu.

Z kolei rekomendując obszar gmin należących do Związku Gmin Turystycznych Pogórza Dynowskiego, można zaproponować trasę od Ulucza do Krzywicy. Bardzo dokładny opis tego odcinka trasy spływu zamieszczono na portalu www.karpaty.turystyka.pl [dostęp: 03.09.2019]. W Uluczu warto zwiedzić jedną z najstarszych drewnianych cerkwi, a także skorzystać z dobrego miejsca na biwak. W Witryłowie warto zorganizować postój, aby przespacerować się kładką, zwaną „mostem nepalskim” i zobaczyć San z góry. Niżej, na lewym brzegu znajduje się ujście Witryłówki.

Na wysokości Temeszowa mija się na zakręcie „Ptasi Uskok”, tak nazwany przez miejscową ludność. Jest to największy na tej trasie naturalny próg wodny z kamienną szachownicą. Należy zachować ostrożność w tym miejscu i trzymać się prawego brzegu. Płynąc dalej, po prawej stronie widać górę Dąbrową (360 m n.p.m.). Należy w tym miejscu uważać na mielizny. Poniżej byłej kaplicy dworskiej znajduje się dość popularne miejsce biwakowe.

W Temeszowie można zwiedzić drewniany kościółek pw. Matki Bożej Ostrobramskiej. Kolejna miejscowość to Krzemienna, gdzie znajduje się przeprawa promowa na drodze do Ulucza. Na lewym brzegu znajdują się: bar „U Schabińskiej”, pole namiotowe, domki letniskowe, Muzeum „Złotej Rybki”, basen, łowisko pstrągów, a w sezonie letnim odbywają się tam ciekawe imprezy tematyczne i dyskoteki. We wsi warto zobaczyć drewniany kościół z 1867 r. pw. Wprowadzenia Matki Bożej do Świątyni (ok. 2 km od brzegu). Na dalszym odcinku po lewej stronie widać górę Hom (382 m n.p.m.), a także kopalnię kruszywa.

Kontynuując spływ, dociera się do Obarzyna, gdzie znajduje się drewniana cerkiew greckokatolicka pw. Wniebowstąpienia Pańskiego z 1828 r. (ok. 3 km od brzegu). Płynąc dalej, na prawym brzegu można zobaczyć neogotycką kaplicę grobową Trzczińskich z końca XIX w. Kolejną drewnianą cerkiew greckokatolicką pw. św. Michała Archanioła z 1860 r. można zwiedzić w Siedliskach. Na tej wysokości koryto Sanu podchodzi pod strome zbocza porośnięte Lasem Warszawskim.

Dopływając do Nozdrza, należy pamiętać o odbywającej się tutaj przeprawie promowej dla samochodów na drodze do Siedlisk i Dąbrówki Starzeńskiej. W Nozdrzu, na lewym brzegu, można zobaczyć późnobarokowy zespół pałacowy rodu Starzeńskich oraz kamienny obelisk upamiętniający zniesienie pańszczyzny, ustawiony w 1862 r. na przykościelnym cmentarzu. W kolejnej miejscowości, Dąbrówce Starzeńskiej, znajdują się ruiny zamku z II połowy XVI w., wraz z kaplicą grobową.

Planując biwak, warto skorzystać z postoju w Dynowie. Po lewej stronie znajduje się dobrze przygotowane do tego celu pole wyposażone w stoły, kosze i zadaszone miejsce. Warto również poświęcić czas na zwiedzenie miasta.

Jeśli nie zaplanuje się postoju w Dynowie, to kolejne miejsce biwakowe „Pod Dębiną” można znaleźć na lewym brzegu Sanu w Bachórze. W tej miejscowości polecana jest także oferta karczmy „Pod Semaforem”, przy stacji kolejki wąskotorowej, która znajduje się na szlaku kulinarnym „Podkarpackie Smaki”.

Kolejne mijane miejscowości to m.in. Słonne, Dubiecko, Iskań, Bachów, Babice, po minięciu których dociera się do Krzywczy – miasteczka z piękną mурowaną cerkwią greckokatolicką, kościołem parafialnym i zespołem dworsko-parkowym [www.karpaty.turystyka.pl, dostęp: 03.09.2019].

5. Podsumowanie

Spektrum form i miejsc organizowania wycieczek szkolnych jest bardzo szerokie. Na podstawie przedstawionych przykładów ukazano Pogórze Dynowskie jako obszar charakteryzujący się licznymi walorami turystycznymi, atrakcyjny i dogodny do planowania i realizowania przedsięwzięć turystycznych z udziałem dzieci i młodzieży szkolnej. Teren ten stwarza możliwość zorganizowania wycieczek przedmiotowych, krajoznawczo-turystycznych, jak również specjalistycznych wycieczek krajoznawczo-turystycznych, w ramach różnych form turystyki, a szczególnie kwalifikowanej, kulturowej i przyrodniczej. Należy oczywiście pamiętać o istotności respektowania obowiązujących przepisów prawa w odniesieniu do krajoznawstwa i turystyki szkolnej, które po ostatnich zmianach czynią jej uczestników bardziej bezpiecznymi, a kadre lepiej wyspecjalizowaną.

Niewątpliwie turystyka pełni bardzo ważną rolę w zakresie edukacji i wychowania młodych osób, a Pogórze Dynowskie jest uniwersalnym regionem do przeprowadzania różnych form turystycznej działalności z udziałem dzieci i młodzieży.

Bibliografia

1. Błażejczyk G., *Wycieczki w procesie dydaktyczno-wychowawczym*, Lider, 7–8, 2008.
2. Denek K., *Wycieczki we współczesnej szkole*, Wydawnictwo UAM, Poznań 1997.
3. Drogosz M., *Krajoznawstwo i turystyka w szkołach i placówkach oświatowych. Poradnik dla dyrektorów i kadry pedagogicznej*, ABC Wolters Kluwer Bussines, Warszawa 2009.
4. Gordon A., *Krajoznawstwo i turystyka w szkole*, Zarząd Główny PTTK, Warszawa 2003.
5. Janowski I., *Krajoznawstwo i turystyka szkolna*, Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, Kielce 2003.
6. *Karpacki Szlak Ogrodów i Domów Historycznych. Przewodnik Turystyczny*, Podkarpacka Regionalna Organizacja Turystyczna, Rzeszów 2015.
7. Kondracki J., *Geografia regionalna Polski*, PWN, Warszawa 2002.
8. Kugejko M., *Turystyka i krajoznawstwo w edukacji szkolnej – na przykładzie Liceum Ogólnokształcącego im. Mikołaja Kopernika w Puszczykowie*, Współczesne Problemy i Kierunki Badawcze w Geografii, t. 3, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Kraków 2015.
9. Łobożewicz T., *Miejsce turystyki w naukach o kulturze fizycznej*, [w:] *Cele i treści akademickiego kształcenia w dziedzinie turystyki i rekreacji*, A. Nowakowska (red.), Zeszyty Naukowe AWF w Krakowie, 81/2001.
10. Osip-Pokrywka M., Osip-Pokrywka M., *Podkarpackie. Od Kotliny Sandomierskiej po Bieszczady. Przewodnik*, Podkarpacka Regionalna Organizacja Turystyczna, Rzeszów 2014.
11. Przeclawski K., *Człowiek a turystyka. Zarys socjologii turystyki*, Albis, Kraków 1997.
12. *Słownik Wyrzów Obcych* PWN, Warszawa 1980.
13. Toczek-Werner S. (red.), *Podstawy rekreacji i turystyki*, AWF we Wrocławiu, Wrocław 2007.
14. *Turystyka i krajoznawstwo w szkole. Poradnik*, Zarząd Główny Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego, Warszawa 2002.
15. Zgłoszenie do konkursu na Najlepszy Produkt Turystyczny w 2019 r., nadesłane przez Starostwo Powiatowe w Przeworsku, materiał niepublikowany, udostępniony przez Podkarpacką Regionalną Organizację Turystyczną (dostęp: 02.09.2019).

Akty prawne

16. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 25 maja 2018 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania przez publiczne przedszkola, szkoły i placówki krajoznawstwa i turystyki (Dz.U. poz. 1055).
17. Rozporządzenie MENiS z 8 listopada 2001 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania przez publiczne przedszkola, szkoły i placówki krajoznawstwa i turystyki obowiązujące w publicznych gimnazjach i szkołach ponadgimnazjalnych oraz w klasach gimnazjalnych i klasach szkół ponadgimnazjalnych prowadzonych w szkołach innego typu, dotychczasowych szkołach artystycznych oraz placówkach.

18. Ustawa z 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe (Dz.U. z 2018 r. poz. 996 ze zm.).
19. Ustawa z dnia 24 listopada 2017 r. o imprezach turystycznych i powiązanych usługach turystycznych (Dz.U. z 2017 r., poz. 2361).
20. Ustawa z dnia 18 sierpnia 2011 r. o bezpieczeństwie i ratownictwie w górach i na zorganizowanych terenach narciarskich (Dz.U. z 2011 r., poz. 1241).
21. Ustawa z dnia 18 sierpnia 2011 r. o bezpieczeństwie osób przebywających na obszarach wodnych (Dz.U. z 2011 r., poz. 1240).
22. Ustawa z dnia 20 czerwca 1997 r. Prawo o ruchu drogowym (Dz.U. z 2018 r., poz. 957) czy też rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 6 maja 1997 r. w sprawie warunków bezpieczeństwa osób przebywających w górach, pływających, kąpiących się i uprawiających sporty wodne (Dz.U. z 1997 r. Nr 57, poz. 385).

Źródła internetowe

23. Fidler M., Co zmieniły przepisy w sprawie wycieczek? Rozwiewamy 6 wątpliwości, <https://www.portaloswiatowy.pl/zarzadzanie-szkolaprzedszkolem/co-zmieniily-przepisy-w-sprawie-wycieczek-rozwiewamy-6-watpliwosci-15988.html> (dostęp: 24.07.2019).
24. <http://www.karpaty.turystyka.pl/index.php/pl/gdzie-jechac/pogorze/pogorze-dynowskie> (dostęp: 02.09.2019).
25. <http://www.karpaty.turystyka.pl/index.php/pl/inspiracje/562-kajakiem-przez-pogorze-dynowskie> (dostęp: 03.09.2019).
26. <http://www.parkikrosno.pl/475-parki/12514-czarnorzeczko-stryzowski-park-krajobrazowy/12620-sciezka-przyrodnicza-zamek-kamieniec-przadki.html> (dostęp: 02.09.2019).
27. <http://www.turystyka.wrotapodkarpackie.pl/index.php/szlaki-inne-niz-wszystkie/szlak-wodny-blekitny-san> (dostęp: 03.09.2019).
28. <http://www.zielonepodkarpacie.pl/rezerwaty-przyrody/przadki/> (dostęp: 02.09.2019).
29. <https://www.traseo.pl/trasa/szlak-wodny-blekitny-san-1> (dostęp: 03.09.2019).
30. Winczewska B., Kurs kierowników wycieczek – czy nadal obowiązkowy, <https://www.portaloswiatowy.pl/opieka-nad-uczniami-podczas-wycieczek-szkolnych/kurs-kierownikow-wycieczek-czy-nadal-obowiazkowy-15715.html> (dostęp: 24.07.2019).